

Tarbiat Modares
University

Article Type

Research Article

Authors

۱. Malihe Ehyaei

۲. Reza Ashrafzadeh. PhD*

۳. Batul Fakhr Islam. PhD.

۱. PhD student, Department of Persian Language and Literature, Mashhad Branch, Islamic Azad University, Mashhad, Iran.

۲. Professor, Department of Persian Language and Literature, Mashhad Branch, Islamic Azad University, Mashhad, Iran.

۳. Assistant Professor, Department of Persian Language and Literature, Mashhad Branch, Islamic Azad University, Mashhad, Iran.

Correspondence:*

Address: Department of Persian Language and Literature, Mashhad Branch, Islamic Azad University, Mashhad, Iran.

Email:

drreza.ashraf@gmail.com

Article History:

Received: ۰۸/۰۷/۲۰۲۲

Accepted: ۰۳/۱۰/۲۰۲۳

Seligman's Positive Psychology Approach to the Study and Analysis of Khosrow's Statecraft in Ferdowsi's Shahnameh

Extended Abstract

Introduction

The method of statecraft, or what is called civil policy in Shahnameh, has prosperity and authenticity combined with knowledge and insight. The foundation of imperial and governance is based on the two principles of truth and justice.

Ferdowsi's Shahnameh is one of the greatest and most influential epics works of Iran and the world. This great work can be studied and researched from different aspects. In many stories of Shahnameh, a manifestation of positive psychology can be explored.

One of the most outstanding literary works in the field of Persian literature is Ferdowsi's Shahnameh, which contains characterisations, depictions of lofty and ideal human goals, references to desirable solutions to improve the quality of life, and so on. In his literary masterpiece, Ferdowsi has mentioned the human being and its positive dimensions, and has provided extensive explanations in relation to idealistic figures such as Ky Khosrow - who go beyond the usual norms of society. In this regard, the present research, by applying Seligman's psychological opinions, will examine and analyse other aspects of Shah Kiani's personality and Shahriari's and Pahlavi's actions in order to answer the following questions: a) Which of the characteristics of positivist psychology emphasised by Seligman are prominent in the character of Khosrow? b) By approaching Seligman's intellectual foundations, can Shah Kiani be considered a positive and self-fulfilling person?

Methodology

Seligman, as one of the main figures in psychology, has proposed a theory that is also used to analyze literary texts. The present study, relying on library resources and the descriptive-analytical method to represent the actions and character of princes and heroes in Shahnameh with an approach to Seligman views .

Result

The results of the research show that Kaykhusrow always has "micro" characteristics in his princely actions; "Courage"; "Justice"; "Humanity"; It has expressed "self-control" and "excellence" relying on the element of wisdom and has passed Iranshahr through the internal and external advances, and by Relying on the courage. Foreign policy and international relations are part of the most basic axes of government, without it, disorder will show itself in all fields. Politically correct thoughts of a ruler can be understood from the type of his foreign relations. The political, managerial and economic ideas of the rulers are the guarantee of the durability and strength or the destruction of the government.

He has been a desirable model for Iranian soldiers in battle with the enemy. Courage is an eminent and praised virtue. In order to prove their status, kings and warriors must have many qualities, one

of which is courage. Justice and equity are necessary for the king; Because in order to establish data, it must first start from him self. Ferdowsi considers justice to be very necessary especially for kings; Because the expansion and stability of justice in the society is first of all related to the kings. They can establish social justice in the society and look after the poor and destitute people. Improvement and prosperity of countries, comfort and peace of people, progress of science and culture have a direct relationship with the justice of kings and rulers.

Also, Kaykhosrow's justice has increased people's satisfaction with the government and the growth of desirable living standards. Humanity is based on a person's manner, not on the level of his knowledge. Humanity is a virtue in relation to others, altruistic and social behavior. A kind of altruistic culture away from any benefits for oneself.

The concept of humanity is of especial importance in Kay Khosrow's political vision. In the battle of the Iranians with the Turanians, he clearly showed this feature and warned his troops against violating the rights of humans. Humanity is based on a person's temperament, not on the level of his knowledge. Humanity is a virtue that we should have altruistic and social behavior when communicating with others. Which is actually a kind of altruistic culture that is far from any benefits for oneself.

Shah Kiani's restraint in dealing with prisoners and civilians in these battles is commendable. Also, the whole life of Kaykhosrow shows the process of his transcendence and spiritual ascent. He should be considered the political and religious leader of the Iranians.

Conclusion

In this research, the personality of Khosrow in Ferdowsi's Shahnameh has been analysed based on Seligman's opinions in the field of positive psychology. The results of the research show that King Khosrow used the element of wisdom in his political actions, thus improving the quality of his kingdom. Others also consider him to be a holder of wisdom and have always respected him.

Justice and fairness is one of the main characteristics of Ki Khosrow's statecraft. After coming to power, having identified the weaknesses of his ancestor's kingdom, he seeks to rectify them.

Another theme is humanity. In Khosrow's intellectual structure, man has a special position and dignity. Shah Kiani, who sees himself as one of the forces of Ahura, tries to respect humanity in all circumstances and to eliminate the opponents of this way of thinkin Self-control is the virtue of standing against avarice. Usually, this word is used as a characteristic of abstinence. When self-control is translated into psychological language, it becomes self-efficacy or self-regulation, that is, the ability to review, manage one's emotions, motivation, and behavior in the absence of external assistance.

Keywords: Statecraft, Ferdowsi Shahnameh, Shahriari, Kei Khosrow, Positive Psychology.

بررسی و تحلیل آیین کشورداری کی خسرو در شاهنامه فردوسی با رویکرد روان‌شناسی مثبت‌گرا سلیگمن

ملیحه احيایی

دانشجوی دکتری گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد مشهد، دانشگاه آزاد اسلامی، مشهد، ایران.

رضا اشرف زاده*

استاد گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد مشهد، دانشگاه آزاد اسلامی، مشهد، ایران.

بتول فخراسلام

استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد مشهد، دانشگاه آزاد اسلامی، مشهد، ایران.

آنجا که سپاهیان خود را از تزییع حقوق دشمن برخوردار می‌دارد. خویشنداری شاه کیانی در برخورد با اسیران و مردم غیرنظامی در این نبردها درخور توجه است. همچنین، کلیت زندگی کی خسرو فرآیند تعالی و صعود معنوی وی را نشان می‌دهد.

کلمات کلیدی: کشورداری، شاهنامه فردوسی، کنش شهریاری، کی خسرو، روان‌شناسی مثبت‌گرا.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۴/۱۷

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۷/۱۱

نویسنده مسئول: drreza.ashraf@gmail.com

مقدمه

کشورداری یا سیاست مدرن در شاهنامه از رونق و روایی توأم با دانش و بینش برخوردار است و اساس آن بر دو اصل داد و راستی پایه گذاری شده است. به همین دلیل عدالت اجتماعی، سراسر پیکره‌ی شاهنامه را فراگرفته است براساس همین دو ستون سلطنت است که فریدون تداخل امور مملکتی را چندان خوش نمی‌دارد و باور دارد که:

چون این کار آن جوید آن کار این

پر آشوب گردد سراسر زمین

هر حکومتی که با این مبانی، انس و الفتی ناگسستنی داشته باشد، حکومتی پایدار و ماندگار خواهد بود. در متون کهن و سنگ نوشته‌ها، آیین کشورداری و جهاننداری ملوک عجم به گونه‌ای مورد ستایش قرار گرفته است که آن را برترین فرهنگ‌ها دانسته‌اند. فردوسی این اصول و قواعد جهاننداری را بسیار نیک و پسندیده برای ما بازنموده و یکایک رفتار نیک و بد قانونگذاران را بازگو کرده است و چگونه زیستن را به حاکمان و زبردستان‌شان در کتاب داد و راستی به خوبی آموزش داده است [۱]. روان‌شناسی مثبت‌گرا به‌عنوان رویکردی نوین در سده ۲۱ میلادی مطرح گردیده است و کمتر از ۲۰ سال از سابقه آن می‌گذرد. این رویکرد در روان‌شناسی به‌جای توجه به ناتوانی‌ها و ضعف‌های بشری، بر توانایی‌های آدمی از جمله شاد زیستن، امیدواری، لذت بردن، خوش‌بینی و موفقیت انسان

چکیده

آیین کشورداری یا آنچه را که سیاست مدن می‌نامند در شاهنامه از رونق و روایی توأم با دانش و بینش برخوردار است. اساس شهریاری و فرمانروایی بر دو اصل داد و راستی نهاده شده است. در بسیاری از داستان‌های شاهنامه می‌توان نمودی از روان‌شناسی مثبت‌گرا را واکاوی کرد. سلیگمن به‌عنوان یکی از چهره‌های اصلی جریان روان‌شناسی مثبت‌گرا نظریه‌ای را مطرح کرده است که برای تحلیل متون ادبی نیز به کار می‌رود. در پژوهش حاضر با تکیه بر منابع کتابخانه‌ای و روش توصیفی-تحلیلی به بازنمایی کنش و منش کی خسرو در شاهنامه با رویکرد به آرا سلیگمن پرداخته شده است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد کی خسرو در کنش-های شهریاری خود همواره شاخصه‌های «خرد»، «شجاعت»، «عدالت»، «انسانیت»، «خویشنداری» و «تعالی» را بروز داده است. او با تکیه بر عنصر خردمندی، ایران‌شهر را از بحران‌های پیش‌روی داخلی و خارجی عبور داده و با تکیه بر عنصر شجاعت، الگوی مطلوبی برای سربازان ایرانی در نبرد با دشمن توراتی بوده است. همچنین، عدالت‌ورزی کی خسرو موجب افزایش سطح رضایتمندی مردم از حاکمیت و رشد شاخصه‌های زندگی مطلوب شده است. مفهوم انسانیت در بینش سیاسی کی خسرو اهمیت ویژه‌ای دارد. به ویژه

این رو بررسی متون ادبی بر مبنای رویکردهای روان‌شناسی میسر می‌شود و امکان ارائه دیدگاه‌ها و تحلیل‌های جدید و نوآورانه در یک متن ادبی و خوانش ابعاد نامکشوف آن فراهم می‌گردد. بنابراین کاربست مبانی دانش روان‌شناسی برای بازخوانی و کاویدن متون ادبی - فارغ از منظوم یا مثنوی بودن آن - آثار مطلوبی پدید می‌آورد.

فردوسی والاترین و بهترین شرایط لازم برای شهپریان نیک را: دادگری، خردمندی، شرم، بخشندگی، بیداری، راستی و درستی، وفای به عهد، تامین آسایش و ... دانسته و هرگاه در این اندیشه باشد که فرمانروایی را به نیکی یاد کند، او را به عدل و داد منصوب می‌دارد. پیوند شاهان را با دادگری بایسته می‌داند و سران را به راستی و گریز از بیداد فرامی‌خواند. حمایت از ضعفا و زیردستان در سراسر شاهنامه آشکار است. او تمام زمینه‌ها و شرایط لازم برای رسیدن به جامعه‌ای آرمانی را برای حاکمان هر عصری فراهم نموده است و همه‌ی زمینه‌های اخلاقی، سیاسی، فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و حتی فردی شهپریان را بررسی کرده است. در شاهنامه «قدرت» با مدیریت زمانی و مکانی پادشاهان، دوشادوش «داد» به حرکت درمی‌آید؛ آن گاه یکسره شاه دادورز؛ از هر رنگ و نژادی که باشد، از بن جان ستوده است و شاه بیدادگر چه ایران و چه انیرانی به باد سرزنش گرفته می‌شود و مایه‌ی ننگ و نفرین تاریخ است [۵]. فردوسی در قالب شاهکار ادبی خود به انسان و ابعاد مثبت او اشاره کرده و توضیحات مبسوطی را در ارتباط با شخصیت‌های آرمانی از جمله کی‌خسرو - که فراتر از هنجارهای معمول جامعه حرکت می‌کنند - ارائه داده است. به این اعتبار در پژوهش حاضر با کاربست آرا روان‌شناسانه سلیگمن، ابعاد دیگری از شخصیت شاه کیانی و کنش‌های شهپریاری و پهلوانی او بررسی و کاویده می‌شود تا به این پرسش‌ها پاسخ داده شود که:

الف) کدام یک از شاخصه‌های روان‌شناسی مثبت‌گرا که سلیگمن بر آن تاکید می‌کند در شخصیت کی‌خسرو نمود برجسته‌ای دارد؟

تمرکز کرده و برخلاف بسیاری از شاخه‌های روان‌شناسی که بر رفتارهای ناپه‌نجان و دارای اختلال تاکید می‌کنند، بر کمک به افراد برای شاد شدن، هیجان‌های مثبت مانند: شادی، سعادت و خوش‌بینی تمرکز دارد و ویژگی‌های شخصیتی مثبت همچون: شجاعت، نوع‌دوستی و وجدان اخلاقی را بازنمایی می‌کند [۲]. این رویکرد، روان‌شناسی را به مطالعه و بررسی بیماری‌ها، آسیب‌ها و ضعف‌ها محدود نمی‌کند و ویژگی‌های مثبت و نقاط قوت را مورد نظر قرار می‌دهد. روان‌شناسی مثبت‌گرا بر آن است که ویژگی‌های کارآمد و توانایی‌هایی مانند: امید، خوش‌بینی، تلاش و بودن در زمان حال را که در انسان وجود دارند و از او در برابر بیماری‌ها محافظت می‌کنند، برجسته نماید [۳]. بر اساس مبانی نظری روان‌شناسی مثبت‌گرا، توانمندی‌ها به اندازه نقاط ضعف مهم هستند با این هدف که استعداد و توانمندی انسان‌ها آشکار و شکوفا گردد و او را به سوی مرزهای خودشکوفایی و کمال هدایت کند.

پیش از طرح این نظریه، علم روان‌شناسی در نقطه‌ای قرار داشت که قادر به پاسخ‌گویی نسبت به شمار قابل توجهی از بیماری‌های مرتبط با روان‌رنجوری نبوده است. نظریه مثبت‌گرا برای حل این مشکل بنیادی مطرح گردید و در ادامه رواج پیدا کرد. طبق آرا روان‌شناسان مثبت‌گرا، امکان تمرکز بر توانایی‌ها و نکات مثبت شخصیت انسان‌ها وجود دارد و نباید صرفاً به ناتوانی‌ها و کنترل آن توجه کرد. مارتین سلیگمن به‌عنوان نظریه‌پرداز برجسته این گرایش باور دارد که «فهم، درک، شفاف‌سازی، شادمانی و احساس ذهنی و بهزیستی، موضوع محوری روان‌شناسی مثبت‌گرا است» [۴]. در مجموع بنای این شاخه از روان‌شناسی، مبتنی بر معنا و معنویت است.

همان‌طور که از نام دانش روان‌شناسی پیدا است با روان‌آدمی سروکار دارد و به تحلیل این بخش از وجود انسان می‌پردازد. از سوی دیگر، ادبیات به‌عنوان یکی از منابع انعکاس‌دهنده درونی‌های آدمی به حساب می‌آید. به این معنا که بخشی از آنچه در روان آدمی می‌گذرد از سوی شاعر یا نویسنده نمودی بیرونی پیدا می‌کند. از

ب) آیا با رویکرد به مبانی فکری سلیگمن، می‌توان شاه کیانی را انسانی مثبت‌نگر و خودشکوفا به شمار آورد؟

روش تحقیق

این تحقیق با تکیه بر روش توصیفی-تحلیلی و منابع کتابخانه‌ای تدوین شده و جامعه تحقیق، شاهنامه فردوسی است. ساختار کلی پژوهش به این صورت است که ابتدا توضیحاتی در ارتباط با آرا سلیگمن و مولفه‌های اصلی آن ارائه می‌شود و در بخش اصلی، شواهد مثالی از شاهنامه ذیل عناوین گوناگون که برگرفته از دیدگاه‌های روان‌شناسانه سلیگمن است، ارائه گردیده و در نهایت، توضیحاتی در پیوند با شخصیت خودشکوفای کی‌خسرو بیان شده است تا شناخت بهتری از جایگاه او در حماسه ملی و فرهنگ غنی ایران باستان به دست آید.

پیشینه تحقیق

تاکنون در هیچ پژوهشی به شخصیت کی‌خسرو از دریچه آرا سلیگمن پرداخته نشده است. از این‌رو، تحقیق حاضر برای نخستین بار به این مهم می‌پردازد و ابعاد جدیدی از شخصیت او را بازنمایی می‌کند. با این حال، تحقیقاتی با مبانی روان‌شناسانه در ارتباط با ظرفیت‌های شخصیت کی‌خسرو صورت گرفته است که به آن اشاره می‌شود. قائمی [۶] بر پایه نقد اسطوره‌ای، داستان کی‌خسرو را تحلیل کرده است. امامی و رکنی [۷] در مقاله خود به بررسی اسطوره کی‌خسرو براساس آرا یونگ پرداخته‌اند. رحیمی و شیردل [۸] آیین تشریف را در ارتباط با شخصیت کی‌خسرو، با بهره‌گیری از مبانی نقد اسطوره‌ای و روان‌شناختی بررسی کرده‌اند. داوودنیا و همکاران [۹] شخصیت کی‌خسرو را با رویکرد به نظریه آبراهام مزلو مورد نظر قرار داده‌اند. رویانی [۱۰] کهن‌الگوی جنگ بزرگ را در پیوند با شخصیت کی‌خسرو تحلیل کرده است. در ارتباط با کاربست آرا سلیگمن در تحلیل شخصیت‌های حماسی شاهنامه یک پژوهش انجام شده است. ترکمانی و نیرومند [۱۱] در مقاله خود شخصیت سیاوش را بر این

مبنا کاویده‌اند. در هیچ کدام از تحقیقات یادشده به ظرفیت‌های شخصیت کی‌خسرو از دریچه روان‌شناسی مثبت‌نگر سلیگمن اشاره‌ای نشده است. این در حالی است که طبق این نظرات، کی‌خسرو را می‌توان فردی خودشکوفا و برجسته به حساب آورد و به‌عنوان یک ابرانسان، نه صرفاً یک شاه به کنش و منش او توجه کرد.

چارچوب نظری

روان‌شناسی مثبت‌نگر در زمره جدیدترین شاخه‌های روان‌شناسی سلامت قرار می‌گیرد و بر کامیابی و خوش‌بختی آدمی تمرکز دارد. این سیاق را باید خلاف بسیاری از شاخه‌های روان‌شناسی دانست که بر شناسایی رفتارهای ناپه‌نجا و اختلال‌برانگیز تاکید دارند. روان‌شناسی مثبت‌نگر در دهه ۱۹۹۰ میلادی و به وسیله سلیگمن شکل گرفته است. از دید او، «خوش بینی به سادگی، یادگیری مجموعه‌ای از مهارت‌های ماست که به ما کمک می‌کند در صورت مواجهه با مشکل، چگونه با خود صحبت کرده و کنار بیاییم. [به عبارت دیگر] شما یاد خواهید گرفت که هنگام مواجهه با ناکامی‌ها چگونه با دید مثبت به خود بنگرید.» [۱۲] و در مواجهه با بحران، تسلیم نباشید و منفعل عمل نکنید.

سلیگمن در کتاب *شکوفای شدن*، به پنج دستاورد اصلی روان‌شناسی مثبت‌نگر پرداخته است که عبارتند از:

الف) تجربه احساسات مثبت؛

ب) تجربه تعلیق ذهنی و غرق شدن در لحظه

ج) معنا

د) رابطه موفق

ه) موفقیت.

منظور سلیگمن از تجربه احساسات مثبت این است که روان‌شناس مثبت‌گرا می‌کوشد از تمام دستاوردهای دانش روان‌شناسی برای برانگیختن احساسات و هیجانات مثبت در انسان‌ها استفاده کند. هر حس مثبتی همچون: شادی، رضایت از زندگی و ... را می‌توان در

این گروه قرار داد [۱۳]. تجربه تعلیق ذهنی و غرق شدن در لحظه در پی بررسی این مهم است که چه میزان از کنش‌های آدمی می‌تواند او را به اندازه‌ای به خود مشغول کند که فرد از گذر زمان غافل شود. کسانی که مولفه‌های خودشکوفایی را در خود تقویت می‌کنند، این حالت‌ها را بارها تجربه می‌کنند [۱۴]. مفهوم معنا از دید سلیگمن، درک و احساس این مهم است که پدیده و مقوله‌ای در زندگی آدمی وجود دارد که از خود او با ارزش‌تر بوده و زندگی‌اش را وقف آن کرده است. سلیگمن درباره رابطه موفق باور دارد که بسیاری از افراد زمانی که در این زمینه دچار مشکلاتی می‌شوند با روان‌شناسان ارتباط برقرار می‌کنند. سلیگمن حوزه روابط انسانی را در حیطه وظایف روان‌شناسی مثبت‌گرا توصیف کرده است [۱۵]. آخرین دستاوردی که سلیگمن در روان‌شناسی مثبت‌نگر به آن اشاره می‌کند، مفهوم موفقیت است. او تاکید می‌کند که روان‌شناسی باید میل انسان‌ها به موفقیت را به رسمیت بشناسد و به آدمی برای تحقق این میل یاری رساند. از دید سلیگمن، موفقیت در هر صورت برای آدمی مطلوب خواهد بود، حتی اگر با احساسات مثبت همراه نباشد [۱۶]. سلیگمن در آرا خود به شش ویژگی اشاره می‌کند که باز نماینده شخصیت افراد سالم و مثبت‌نگر است. این شش مولفه عبارتند از: «خرد»، «شجاعت»، «عدالت»، «انسانیت»، «خویش‌داری» و «تعالی».

یافته‌ها

بررسی شخصیت مثبت‌نگر کی خسرو در شاهنامه

خرد

این فضیلت دانشی است که برای به‌دست آوردن آن نیاز به تلاشی سخت احساس می‌شود و سپس، برای کسب مسائل خوشایند و مطلوب مورد استفاده قرار می‌گیرد. خرد، نوعی هوش ناب و اصیل است که در حضور آن، هیچ کسی رنجیده نیست و همه قدردان و سپاس‌گزار هستند. توانمندی‌هایی که خرد را نشان می‌دهند، عبارت هستند از: خلاقیت، کنجکاوی،

آزاداندیشی، ژرف‌نگری و مشورت [۱۷]. مولفه‌هایی چون: کنجکاوی (رغبت، جستجوی نوآورانه، گشادگی نسبت به تجارب)؛ تمایل به یادگیری (تسلط در مهارت‌های جدید یا نمونه‌ها)؛ قضاوت (باز بودن ذهن، تفکر انتقادی)؛ ابتکار (حقیقت‌طلبی و صداقت)؛ هوش اجتماعی (هوش هیجانی و هوش شخصی)؛ دیدگاه (خردمندی) از جمله قابلیت‌های ارائه‌شده برای این مفهوم هستند [۱۸]. مفهوم خرد در شاهنامه، بارها تکرار شده است به طوری که باید آن را یکی از کلیدواژه‌های اثر مذکور به شمار آورد. فردوسی از این مفهوم به‌عنوان حلقه گمشده تمدن وقت ایرانی در همه داستان‌ها و دوره‌های شاهنامه یاد می‌کند تا جریان سیال خردگرایی در کلیت شاهنامه نمود پیدا کند و ذهن مخاطبان را با خود مشغول بدارد. «خرد در شاهنامه مفهومی عام دارد که هم از کار ویژه‌های خاص پادشاهان محسوب می‌شود و هم به گفتار و کردار اخترشناسان و موبدان اطلاق می‌گردد. با اینکه همه انسان‌ها دارای خرد هستند اما میزان در انسان‌ها متفاوت است» [۱۹]. خرد نه تنها در شاهنامه، بلکه در کلیت فرهنگ ایران باستان از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است و به‌عنوان پدیده‌ای مقدس و اهورایی شناخته می‌شود. یکی از شاخصه‌های اصلی فرمانروایی در زمین، بهره‌مندی از خرد است. شاهی که از خرد بی‌بهره باشد، گویی شایسته کشورداری نیست و از سوی اهورامزدا مورد تایید قرار نگرفته است. در برابر فرمانروای خردمند، انعکاسی از تصویر آسمان و شاهی آرمانی (خستره) است و باید بر مبنای خرد یا «آشه» گام بردارد. افزون بر این، شاه خردمند از فره کیانی برخوردار می‌شود. این فره اهورایی «زمینه‌ساز شکوه و سطوت پادشاهی بوده و به شاهان به دلیل اندیشه، حکمت و راست‌گفتاری داده می‌شود و باعث بزرگی و سروری آنها خواهد بود» [۲۰]. بنابراین، شاه آرمانی، بدون خرد و فره کیانی، اعتبار و شایستگی ندارد.

کی خسرو شاهی بهره‌مند از خرد توصیف شده و فردوسی بارها با اشاره به کنش‌های این شاه او را خردمند معرفی کرده است. اهمیت عنصر خرد در پیش

به درستی آن را به کار گیرد، حیات خود را از مضامین و مفاهیم معنوی سرشار خواهد کرد. افزون بر این، در نامه رستم به کی خسرو، این مقوله تکرار شده و خرد مخلوق خداوند دانسته شده است.

کجا داد بر نیکوی دستگاه
بزرگی و دهبیم و تخت بلند
[۲۱]

روان و خرد داد و دین آفرید
[۲۲]

توازن قدرت را بین ایران و توران به شکلی جدید رقم می‌زند و در عین حال که سیاست خارجی خود را با پیروزی‌های بی‌سابقه سامان می‌بخشد و اقتدار و شکوه را به ایران شهر بازمی‌گرداند، در داخل کشور نیز، با انجام اصلاحات اقتصادی بسیار، شرایط زیستی مردم را از شرایط بحرانی خارج می‌کند. همه این اقدامات در سایه خردمندی وی صورت گرفته است. او نه تنها پایگاه اجتماعی استواری میان مردم پیدا کرده بود، بلکه پهلوانان و سران کشوری و لشکری هم از صمیم دل به او احترام می‌گذاشتند. برای نمونه هنگامی که رستم به دیدار کی خسرو می‌رود در ستایش او می‌گوید:

که مهر و ستایش مرو را سزید
مبادا بجز نیک و خوبیت جفت
و بهمن نگهبان فرخ کلاه ...
خرد جای روشن روان تو باد
[۲۳]

در روان‌شناسی سلیگمن، سه نوع شجاعت مورد نظر است: ۱. فیزیکی، ۲. اخلاقی، ۳. روان‌شناختی. شجاعت فیزیکی هنگام غلبه بر ترس، جرات فیزیکی، مرگ یا برای نجات خود یا دیگران، ابراز می‌شود. شجاعت اخلاقی، شامل حفظ تمامیت یا اصالت اخلاقی است که ممکن است بهای آن از دست دادن دوستان، کار، دارایی یا منزلتی اجتماعی باشد. شجاعت روان‌شناختی، مستلزم روبه‌رو شدن با بیماری ناتوان‌کننده یا عادت و موقعیتی مخرب است. این همان شجاعت ذاتی برای

سیاسی او به اندازه‌ای است که در آغاز نامه‌اش به فریبرز کاووس، از خداوندی سخن می‌گوید که خرد را به آدمی بخشیده است. بنابراین، منبع و منشأ این عنصر از دید کی خسرو الهی و مینوی است و طبیعتاً اگر آدمی به نام خداوند خورشید و ماه خرد داد و جان و تن زورمند سپهر و زمان و زمین آفرید

کی خسرو در امور کشورداری با بهره‌گیری از قوه خرد، تصمیمات درستی را گرفته و نتیجه و برآیند آن، احیای قدرت نظامی و اقتصادی ایران بوده است. زمانی که او زمام ایران شهر را پس از نیای خود، کاووس عهده‌داره می‌شود، کاستی‌های سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و نظامی در سراسر شاهنشاهی مشهود است. تورانیان به قدری گستاخ شده‌اند که مرزهای ایران را مورد تهاجم قرار داده و به قتل و چپاول مرزنشینان پرداخته‌اند. دولت مرکزی هم به دلیل ضعف‌های بسیار، پاسخی درخور به متجاوزان نداده است. با روی کار آمدن کی خسرو، وضعیت به‌گونه‌ای دیگر شکل می‌گیرد و شاه جوان با کاربست عنصر خرد در کشورداری خویش،

ستایش‌کنان پیش خسرو دوید
برآورد سر آفرین کرد و گفت:
که هرمز دهادت به دین پایگاه
سپندارمذ پاسبان تو باد

شجاعت

ترس و نوع کنش‌هایی که برای چیره شدن بر آن صورت می‌پذیرد، از جامعه‌ای به جامعه دیگر تفاوت دارد، ولی توانایی برای تسلط یافتن بر ترس، همواره بیشتر از ترسویی اهمیت دارد [۲۴] و به‌عنوان یک اقدام ارزشمند شناخته می‌شود. به بیان دیگر، هر اندازه که ترس یک ضدارزش به حساب می‌آید ولی تلاش برای نترسیدن یا شجاعت، نوعی ارزش دانسته می‌شود.

کلی‌تر، برچیدن بساط تباهی و نیروهای اهریمنی بوده است. به بیان دیگر کی خسرو قصد دارد اقتدار ایرانیان را دوباره حاکم سازد و به واسطه پایداری در تصمیم خود، ثبات و سکون را در مرزهای ایران برقرار نماید.

اگرچه کین‌خواهی از خون سیاوش در لایه اولیه، مسئله‌ای شخصی به نظر می‌رسد، اما با واکاوی دقیق‌تر انگیزه کی خسرو می‌توان به ابعاد اجتماعی این امر پی برد؛ زیرا شاه ایران با کشتن افراسیاب، عزت و غرور خدشه‌دار شده ایرانیان را احیا کرده است. به بیان دیگر، اگرچه کی خسرو در ظاهر برای انتقام‌جویی از خون پدر به این جنگ تن می‌دهد، ولی در ژرفای این حرکت، نوعی انتقام‌جویی ملی پنهان شده است. به این معنا که کی خسرو می‌داند ایرانیان چه اندازه از این قتل ناجوانمردانه مایوس هستند. در نتیجه، سعی می‌کند با شکست تورانیان و کشتن شاه این کشور، اقتدار و اعتماد به نفس ایرانیان را زنده نماید و به آنان شخصیت و خودباوری بخشد. بنابراین، انتقام گرفتن از تورانیان به دلیل قتل سیاوش، مسئله‌ای حیثیتی بوده است. «مفهوم این جنگ از نظر ایرانیان بر کرسی نشاندن حق است ... [این] جنگ، جنگ دفاعی است» [۲۹]. کی خسرو پس از رسیدن به قدرت، برای درباریان به صراحت از انگیزه‌های خود برای حمله به توران سخن می‌گوید.

دو رخ را به خون دو دیده بشست
از ایران برآورد یکباره گرد
زن و کودک خرد پیچان شدند
تبه گشته از رنج افراسیاب ...
سوی آتش آورد روی و روان
به روز سپید و شب لاژورد
به مهر و به تخت و به دیهیم و گاه
نبینم به خواب اندرون چهر اوی

[۳۰]

مواجهه با اهریمنان درونی خویش است [۲۵]. بنابراین، مفهوم شجاعت صرفاً به فعالیت‌های عجیب، متحیرکننده و دلاوری‌های حرفه‌ای محدود نمی‌شود [۲۶]. به این اعتبار، باید برای مفهوم شجاعت نمودی درونی و بیرونی در نظر گرفت. به این معنا که شجاعت صرفاً شامل کنش‌های عینی نمی‌شود و متغیرهای انتزاعی از جمله: تصمیم‌ها، انگیزه‌ها، هیجان‌ها را هم دربر می‌گیرد. قابلیت‌های ارائه‌شده برای این فضیلت عبارتند از: «اقتدار (مبارزه‌جویی)، ثبات (پایداری و سخت کوشی) و اخلاقیات (زیبایی‌دوستی و صداقت)» [۲۷].

نگاهی به سیره عملی کی خسرو به خوبی نشان می‌دهد که او به‌طور کامل از فضیلت شجاعت بهره‌مند بوده است. «دو صفت مهم در داستان کی خسرو در شاهنامه ذکر شده است: یکی اینکه کی خسرو همیشه آماده نبرد با پهلوانان بود. همین‌طور کی خسرو با رشادت زیاد خود توانست خطر بزرگ تورانیان را از سرزمین ایران دور سازد و از بین ببرد» [۲۸]. تقابل کی خسرو با افراسیاب بیانگر این مهم است که نقش اهداف و انگیزه‌های شخصی در کنار انگیزه‌های الهی و مینوی، برجسته بوده است؛ زیرا هدف و قصد شاه ایران، غیر از براندازی حکومت افراسیاب و برهم‌زدن ساختار سیاسی توران به نفع خود، بازسازی غرور خدشه‌دار شده ایرانیان پس از قتل مظلومانه سیاوش و در نگاهی از افراسیاب اندر آمد نخست بگفت آنک او با سیاوش چه کرد بسا پهلوانان که بی‌جان شدند بسی شهر بینی از ایران خراب چو بشنید ازو شهریار جوان به دادار دارنده سوگند خورد به خورشید و شمشیر و گنج و کلاه که هرگز نییچم سوی مهر اوی

او سعی می‌کند با پذیرش این خطرپذیری، نابودی پلیدی و شر در برابر نیکویی و حقانیت را بازنمایی کند و بر میزان ایمان، باور و اعتقاد ایرانیان بیفزاید. فردوسی در شاهنامه به بازنمایی دلایل این رویارویی از زبان کی‌خسرو می‌پردازد:

پدر را ندارد به هامون به مرد
ز کژی و تاری و از بدخویی
نباشد سلیح شما کارگر
گرازدین شیر و تندى باد
نباشدش با جنگ او پای و پر
ز فر و نژاد خود آیدش ننگ
دو جنگی بود یک دل و یک نهاد
چون کاووس را سوخت او بر پسرش
[۳۱]

از مولفه‌های اساسی به شمار می‌رود و همواره از شاخصه‌های محوری پادشاهان است. در واقع، استوارترین رکن بینش سیاسی- فلسفی فردوسی، داد است [۳۵] و «شاهان بیدادگر یا بی‌هنر، محرک اجانب برای حمله به کشور و فروپاشی حکومت‌ها هستند» [۳۶]. مفهوم عدالت در شاهنامه دو جنبه مینوی و انسانی دارد.

داد از سویی، بخشش و قسمت‌زلی هر انسان از حیات است و از سوی دیگر، حاکمیت متعادل و منطبق خردورزانه و مصلحانه زندگی مادی و معنوی انسان را بر عهده دارد و توازن و تعادل و رابطه دوجانبه را در زمین و آسمان سبب می‌شود و انسان را از افراط و تفریط، حرص و خست و ثامت، اسراف و تبذیر، دورویی و دغل‌بازی، ستمگری و ناسپاسی باز می‌دارد و قناعت و سخاوت و آزر و نرم‌خویی و نرم‌سخنی را در جان وی جای می‌دهد. داد، نیروی تعادل‌بخش هستی است [۳۷].

طبق روایت فردوسی در شاهنامه، کی‌خسرو شاهی با صفات اخلاقی برجسته بوده است. در مرام سیاسی او

یکی از نموده‌های شجاعت در شخصیت کی‌خسرو تمایل او به رویارویی شخصی با شیده، فرزند افراسیاب و جنگیدن با وی است. اگرچه اطرافیان شاه از خطرات احتمالی این اقدام می‌گویند، اما او به توصیه‌ها واقعی نمی‌نهد و به شحصه در برابر شیده حاضر می‌شود تا با کشتن او، پیام نمادین مهمی به سپاهیان خویش دهد. بدانید کین شیده روز نبرد
سلیحش پدر کرده از جادویی
بر آن جوشن و خود پولادسر
همان اسپش از باد دارد نژاد
کسی را که یزدان نداده‌ست فر
همان با شما او نیاید به جنگ
نبیره فریدون و پور قباد
بسوزم بر او تیره‌جان پدرش

عدالت

معنای ظاهری عدالت، شاید برابری همگان است اما امکان اجرای این مهم در همه شرایط وجود ندارد. از این‌رو، نیاز به اجرای اصولی‌تر عدالت احساس می‌شود [۳۲]. آنچه در بین همه تعاریف از مفهوم عدالت دیده می‌شود، این است که توزیع عدالت باید براساس شایستگی باشد [۳۳]. زیرمجموعه‌های عدالت عبارت است از: «شهروندی (مسئولیت‌پذیری اجتماعی، وفاداری، کار گروهی)، انصاف (تربیت یکسان دیگران براساس اعتقاد به انصاف و عدالت)، رهبری (سازماندهی فعالیت‌های گروهی و نظارت بر انجام کار آنها)» [۳۴].

تئوری اساسی شاهنامه این است که قدرت به‌عنوان ابزار دادگری استفاده شود و هیچ آرمانی بدون داد در شاهنامه مورد پذیرش قرار نمی‌گیرد. داد باید در همه‌جا گسترش یابد. بدون داد، ایران ویران می‌شود. توصیه به شاهان همیشه در جهت دادگری است و شاهی که دادگر نباشد، شایسته کشورداری و فراتر از آن، زیستن در ایران‌شهر نیست. به همین دلیل عدالت در شاهنامه

که به هیچ وجه به مردم بی‌سلاح حمله‌ور نشوند، به اهل هنر و غیرنظامیان کاری نداشته باشند، اهل بیدادگری و بی‌انصافی، تاراجگری و خرابکاری نباشند. او به‌صورت ویژه، ضمن صحبت با رستم به او پندهایی می‌دهد که بازنماینده اندیشه‌های بشردوستانه اوست. او از همان ابتدا خط‌مشی‌های خود را تبیین کرده و نگاه خود به انسان‌های دیگر (حتی دشمن) را به یاران خود یادآور شده است.

که ای نامور پور پرخاش‌جوی
 نباید که پیچی ز افرا بسی ...
 به داد و به کوشش بی‌آهوی باش
 درستی کن آنگاه و پس رزم جوی
 چو بدخواه کینه نهد، دام بین ...
 ز سوگند مگذر، نگه دار پند
 تو با هر کسی نیز نیکی نمای ...

[۳۸]

کی‌خسرو بیانگر درک درست او از واقعیات موجود است. طبق روایت فردوسی، شاه ایران پس از فتح یکی از نواحی متعلق به تورانیان به فرامرز که نماینده او در آن منطقه است، توصیه می‌کند با افراد غیرنظامی از روی خصم و کینه برخورد نکند و تنها در برابر شورشیان دست به شمشیر شود. حمایت از نیازمندان، رفتار جوانمردانه با مردم، پرهیز از جنگ‌های غیرضروری و عدم ثروت‌اندوزی، محورهای دیگر اندرزهای اخلاقی شاه ایران است. ژرف‌کاوی این توصیه‌ها نشان از آن دارد که کی‌خسرو قصد دارد امنیت اقتصادی، سیاسی و اجتماعی مردمی را که مدتی پیش در زمره دشمنان ایران بودند، تامین نماید.

ز قنوج تا مرز دستان تورا
 بریشان مکن روز تاریک و تنگ
 همه راد با مردم خویش باش
 خردمند و انده‌گسار تو کیست

برای اداره کشور و برقراری ارتباط با کشورهای دیگر، عناصری چون: عدالت، صلح‌دوستی و انسان‌گرایی اهمیت دارد و او در هر شرایطی از برخی مولفه‌ها عدول نمی‌کند. بنابراین، عدالت‌ورزی را باید یکی از شاخصه‌های رفتاری اصلی و اصیل در بازنمایی و شناسایی شخصیت کی‌خسرو در نظر داشت. او در جنگ‌ها که یکی از نمودگاه‌های اصلی بروز رفتارهای غیرانسانی است، مفهوم ارزشمند انسانیت را معیار تصمیمات خود قرار می‌دهد و به سپاهیان امر می‌کند بسی پند و اندرز گفتش بدوی
 به خیره میازار جان کسی
 نخستین به نرمی سخنگوی باش
 چو کارت به نرمی نگردد نکوی
 همه کارها را سرانجام بین
 در داد بر دادخواهان میند
 چو نیکی نمایند کیهان خدای

در حین نبردی که میان سپاهیان ایرانی و تورانی درمی‌گیرد، هیچ گزارشی از تعرض به غیرنظامیان و چپاول مغلوبان دیده نشده است. توصیف فردوسی بیانگر رفتار اخلاقی سپاهیان ایران با مردم توران است که به دور از تهاجم، غارت، تجاوز و انهدام بوده است. شاه ایران برای برقراری ارتباط دوسویه با مردم این دیار، رفتاری عاری از خشونت بروز می‌دهد که این امر درخور توجه است. او برخلاف سیره نظامی معمول رقیب و دشمن خود یعنی افراسیاب عمل می‌کند تا این پیام را به مردم توران انتقال دهد که نگاهی همراه با احترام به آنان دارد. کی‌خسرو با تمایزگذاری میان عامل جنایت علیه ایرانیان (افراسیاب) و مردم تحت ستم او، سعی می‌کند روشی متفاوت را برگزیند. این رفتار کنون سرپسر هندوستان تورا
 هر آن‌کس که با تو نجویند جنگ
 به هر جایگه یار درویش باش
 ببین نیک تا دوستدار تو کیست

به بخشش بیاری و فردا مگوی
 تو را دادم این پادشایی بدار
 مشو در جوانی خریدار گنج
 که فردا مگر تنگی آرد به روی
 به هر جای خیره مکن کارزار
 به بی‌رنج کس هیچ منمای رنج

[۳۹]

انسانیت و نوع‌دوستی

دشمن دارد و این انتظار می‌رود که کی خسرو پس از غلبه بر تورانیان، آنها را به سخت‌ترین شکل ممکن مجازات نماید اما او با منشی نیکو و عاری از کین‌جویی با گروه مغلوب رفتار می‌کند و با پیروی از قوانین انسانی، جایگاه اخلاق را در این جنگ ارتقا می‌بخشد و از شدت خسارات انسانی و غیرانسانی جنگ می‌کاهد. او با عدم تعرض به غیرنظامیان و عدم استفاده از روش‌های افراطی در رفتار با مردم مغلوب، عنصر انسانیت را اعتبار می‌بخشد و بازتعریفی از کنش‌های جنگی ارائه می‌کند که کمتر مسبوق به سابقه است.

کی خسرو به سپاهیان ایرانی توصیه می‌کند تا پس از وارد شدن به سرزمین توران از آزار رساندن به مردم عادی پرهیز کنند. او این رفتار را بخشی از آیین کشورداری و پادشاهی می‌داند و از سربازان خود می‌خواهد که هرگز به کشاورزان و پیشه‌وران آسیب نرسانند و هیچ فردی را از روی اجبار برای جنگیدن با تورانیان با خود همراه ن سازند. در این دستور، راهبردهای نظامی لشکریان ایرانی در تقابل با دشمن تورانی تعیین شده است که سویی‌هایی انسانی و اخلاقی دارد.

که طوس سپهبد به پیش سپاه
 به فرمان او بست باید میان
 چنین‌ست آیین تخت و کلاه
 کسی کو به لشکر نبندد کمر
 مکوشید جز با کسی هم‌نبرد
 که بر کس نماند سرای سپنج

[۴۲]

فرماندهی سپاه ایران عزل کرده و با شماتت و درشت‌سخنی از وی استقبال می‌کند. پابندی کی خسرو به

مفهوم انسانیت در روان‌شناسی مثبت‌نگر با رفتارهای نوع‌دوستانه یا جامعه‌پسند گره خورده است. اگرچه شماری از صاحب‌نظران، رفتارهای نوع‌دوستانه را برآمده از مواردی چون: حفاظت از خانواده، مبادلات اجتماعی، متعهد بودن به هنجارهای اجتماعی یا خودمحوری می‌دانند ولی بسیاری باور دارند که انسان‌ها در برخی از مواقع، فرهنگ نوع‌دوستی را به دور از هرگونه سودمندی برای خود بروز می‌دهند و انگیزه‌ای جز همدلی و همدردی ندارند [۴۰]. شخصیت‌هایی که انگیزش نوع‌دوستانه دارند با هدف بهبود بخشیدن به وضعیت دیگران به خاطر خود آنان و نه به خاطر انگیزه‌های خود خدمتی پنهان، کنش‌هایی را انجام می‌دهند [۴۱]. مقام انسان در ساختار کشورداری کی خسرو از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. مقایسه منش او با شاهان دیگر در مواقع بحرانی که ممکن است شان آدمی خدشه‌دار شود، به خوبی این مهم را بازنمایی می‌کند. به این معنا که شاه ایران در جریان نبرد با افراسیاب، اگرچه انگیزه‌های بالقوه‌ای برای کار بست هژمونی‌های خشن و قهری علیه نیروهای بدیشان چنین گفت بیدار شاه
 به پای‌ست با اختر کاویان
 نیاززد باید کسی را به راه
 کشاورز گر مردم پیشه‌ور
 نباید که تازد برو باد سرد
 نباید نمودن به بی‌رنج رنج

کی خسرو به دلیل رفتارهای افراطی طوس در نبرد با برادرش، فرود که در جبهه مقابل قرار داشت، او را از

به دلیل عدول از عدالت نظامی تغییر دهد و او را راهی زندان کند.

ز کار گذشته فراوان براند ...
جهان را درختی نو آمد به یار ...
ابا کوس و پیلان و زرینه‌کفش
که آمد سزا با سزاوار جفت ...
به ره بر نکرد ایچگونه درنگ
نکرد ایچ خسرو بدو در نگاه
بر آن انجمن طوس را کرد خوار
که گم باد نامت ز گردن‌کشان
ز گردان نیاید تو را شرم و باک؟ ...
چو تو لشکری خواستی روز کار ...
زره باید و بند و بیمارستان ...
به بند از دلش بیخ شادی بکند

[۴۳]

روش‌های افراطی استفاده نمی‌کند و سپاهیان خود را از تجاوز و تعدی در حق اسیران باز می‌دارد. در جریان پیروزی لشکریان ایران بر سپاهیان توران، اگرچه میان دو طرف، جنگی سخت درگرفته و خون‌های بسیاری ریخته شده و خسارات مالی هنگفتی به وجود آمده است، ولی در نهایت، هنگامی که سربازان افراسیاب شکست می‌خورند و تسلیم می‌شوند، با انتقام سخت ایرانیان مواجه نمی‌شوند. کی خسرو مانع هرگونه تعرض به مردم غیرنظامی می‌شود و پس از قطعیت شکست تورانیان و گریختن افراسیاب، رستم فرمان می‌دهد تا کشتار سربازان تورانی متوقف شود و همه اسیران جنگی در امان باشند. این برخورد به منزله برخورداری از قدرت کنترل خویش و توانایی مدیریت هیجان است.

که زهر زمان بهره هر کس است ...
همه خوب‌کاری بر افزون کنید ...
که گوید که نفرین به از آفرین؟
ز زرین و از گوهر نابسود
غلامان و اسپان و تیغ و کلاه

رعایت اصول انسانی در جنگ با دشمن به اندازه‌ای برجسته است که حتی حاضر می‌شود سپهسالار خود را فریبرز طوس و یلان را بخواند بخواند آن زمان نامه شهریار بیاورد طوس آن گرامی درفش به نزد فریبرز برد و بگفت به نزدیک شاه آمد از دشت جنگ زمین را ببوسید در پیش شاه به دشنام بگشاد لب شهریار وزان پس بدو گفت کای بدنشان نترسی همی از جهاندار پاک؟ بکشتی کسی را که در کارزار تو را جایگه نیست در شارستان ز پیشش براند و بفرمود بند

خویشتن‌داری

خویشتن‌داری را باید فضیلت ایستادگی در برابر افراط دانست. این مفهوم در غالب موارد به‌عنوان شاخصه پرهیز و امساک از وسوسه‌های مطلوبی چون: خوردن و نوشیدن استفاده می‌شود. با این حال، می‌توان در نگاهی فراگیرتر، خویشتن‌داری را اجتناب و خودداری از خوشی‌ها به کار گرفت. از خویشتن‌داری در روان‌شناسی مثبت‌نگر به خودکارآمدی یا خودتنظیمی تعبیر شده است، یعنی توانایی بازبینی، مدیریت هیجان‌ها، انگیزه و رفتار فرد در غیاب کمک بیرونی [۴۴] افراد خویشتن‌دار، به انسان‌هایی شاخص در میان دیگران بدل می‌شوند.

نمود این ویژگی در رفتار و شخصیت کی خسرو به روشنی دیده می‌شود. او در برخورد با اسیران جنگی از چنین گفت رستم که کشتن بس است همه جامه رزم بیرون کنید بی‌آزاری و خامشی برگزین بجست اندر آن دشت چیزی که بود سراسر فرستاد نزدیک شاه

[۴۵]

می‌کنند. کی خسرو با در نظر گرفتن مولفه‌های انسانی و بشردوستانه این درخواست را می‌پذیرد و همه تورانیان در اسارت را می‌بخشد. نگاه شاه ایران در این موقعیت، از روی عدالت و انصاف است و با وجود آشکار بودن دشمنی این اسیران، جنبه‌های انسانی جنگ را از یاد نمی‌برد و از کشتن آنها درمی‌گذرد. این آینده‌نگری را باید از شاخصه‌های برجسته کی خسرو دانست.

خردمند گردی ز توران سپاه
زمین جز به فرمان او نسپریم ...
میان تنگ بسته ز بهر چه‌ایم
ببرد آهرمن شاه را دل ز راه ...
زن و کودک خرد را ماتم‌ست
ز بهر بر و بوم و گاه آمدیم
پسر بی‌پدر شد، پدر بی‌پسر
ببندیم پیشش کمر بنده‌وار ...
نه با کین و با گفتگوی آوریم
ببخشودشان شاه آزادمرد

[۴۶]

از: «برخورداری از تناسب زیبایی و عالی بودن (حیرت، شگفتی، برافراشتگی)؛ امیدواری (خوش‌بینی، رو به آینده داشتن)؛ تشکر (داشتن آگاهی از مسائل و قدردانی برای رویدادهای نیکویی که پدید می‌آید)؛ بخشودگی (دادن فرصت دیگری به مردم، نداشتن تمایل به آزارگری)؛ معنویت (مذهب، ایمان و هدف)؛ شوخ‌طبعی (خنده و مزه، دیدن قسمت روشن)؛ هیجان‌پذیری (سرزندگی، اشتیاق، قدرت و انرژی)؛ برخورداری از دیدی وسیع نسبت به جهان [۴۸]. بسیاری از شاخصه‌هایی که سلیگمن برای تعالی برمی‌شمارد در کنش، اندیشه و رفتار کی خسرو دیده می‌شود. او پیش از آنکه فرمان آغاز جنگ با تورانیان را صادر کند، در خلوت خود با خداوند نیایش می‌کند. در این مونولوگ بخش جدیدی از انگیزه‌ها و اهداف شاه ایران نمودار می‌شود.

هنگامی که کی خسرو وارد سرزمین توران می‌شود، پیروزی‌های ایرانیان در نبرد با دشمن سرعت بیشتری می‌گیرد و بسیاری از سرداران تورانی کشته می‌شوند و یا از صحنه نبرد می‌گریزند. در نتیجه، شمار قابل‌توجهی از سربازان تورانی بی‌دفاع می‌مانند و خود را تسلیم می‌کنند. آنها در نامه زینهارخواهی خود به کی خسرو، ضمن اظهار پشیمانی و ندامت از گذشته خویش به شاه ایران اعلام وفاداری کرده و درخواست بخشش فرستاده آمد به نزدیک شاه که ما شاه را بنده و چاکریم سپهبد شناسد که ما خود که‌ایم نبدمان به کار سیاوش گناه به توران همه دودمان پرغم‌ست نه بر آرزو کینه‌خواه آمدیم ازین جنگ ما را بد آمد به سر به جان گر دهد شاهمان زینهار سران سربسر پیش اوی آوریم چو بشنید گفتار ایشان به درد

تعالی

بر پایه دیدگاه کانت، تعالی مفهومی فراتر از دانش انسانی دارد و در معنای گسترده به‌عنوان ارتباط با پدیده‌ای برتر در نظر گرفته می‌شود. فرانکل در کتاب *انسان در جستجوی معنا*، چنین توضیح می‌دهد که انسانیت پیوسته متوجه شخص و چیز دیگری غیر از خود فرد است. بر این مبنا، هر اندازه که یک شخص خود را بیشتر نادیده می‌گیرد و از روی سخاوت و صمیمیت در راستای اهداف خود گام برمی‌دارد و خدمت می‌کند یا به انسانی دیگر عشق می‌ورزد، به مقام انسانیت خود نزدیک‌تر می‌شود و نمودهای تعالی در وی به روشنی آشکار می‌گردد [۴۷]. از دید سلیگمن، شخصیت‌هایی که عنصر تعالی را در خود نمودار ساخته‌اند، دارای شاخصه‌هایی هستند که عبارت است

دارد تا یکی از پایگاه‌های اصلی نیروهای شر منهدم شود و به پایگاهی برای لشکریان اهورامزدا بدل گردد. نیايش شاه ایران با خداوند و دلایلی که بیان می‌کند در تقدس‌مآبی این نبرد و مشروعیت بخشیدن به اقدامات نظامی وی اهمیت دارد و بعد معنوی اقدام کی خسرو را برجسته می‌کند.

جهاندار و روزی‌ده و رهنمای
 مرا بی‌سپاه از دم اژدها
 نه پرهیز داند نه ترس از گناه
 دل بی‌گناهان پر از کین اوست
 بدین مرز باران آتش بییخت
 بلا بر زمین تخت و دیهیم اوست
 بیخشای بر جان کاووس پیر
 همان بدن‌زادست و افسون‌گروست
 همی خواند بر کردگار آفرین

[۴۹]

اقتصادی مرزنشینان سعی دارد توجه و رضایت سران کشوری و لشکری را جلب کند. از دید پور سیاوش، کسانی که در این نبرد کشته می‌شوند، در آن سرا از زندگی شایسته‌ای برخوردار می‌شوند و مورد لطف اهورامزدا قرار می‌گیرند. بنابراین، سویه‌های این نبرد از دید کی خسرو علاوه بر اقتناع خواسته‌های شخصی، ایدئولوژیک و معنویت‌گراست. او با تکیه بر ابعاد مذهبی، معرفتی و دینی این نبرد، بینش عمیق و درک دقیق خود را نسبت به مسائل پیرامون نشان می‌دهد.

همه دل پر از خون و دیده پر آب
 که پردرد ازوی‌ست جان و تنم
 که از دل همی برکشد باد سرد
 ز بس کشتن و غارت و جنگ و جوش
 به دل سربرسار دوستدار منید
 بگردانم این بد از ایرانیان
 بکوشید و رسم پلنگ آورید
 ز جنگ یلان کوه هامون شود

کی خسرو از خداوند یاری می‌طلبد تا همچون گذشته یاریگر وی باشد تا بتواند حق مظلومانی چون سیاوش را از افراسیاب بستاند. او شاه توران را فردی عاری از پرهیز توصیف می‌کند که جسورانه تن به هر گناهی می‌دهد و موجب گسترش فساد روی زمین می‌شود. بنابراین، کی خسرو با این باور که افراسیاب در زمره سپاهیان اهریمن قرار گرفته است، قصد جنگیدن با او را چنین گفت کای دادگر یک خدای
 به روز جوانی تو کردی رها
 تو دانی که سالار توران سپاه
 به ویران و آباد نفرین اوست
 به بیداد خون سیاوش بریخت
 دل شهریاران پر از بیم اوست
 به کین پدر بنده را دست گیر
 تو دانی که او را بدی گوهر است
 فراوان بمالید رخ بر زمین

افراسیاب با حملات پیاپی به مرزهای ایران شهر باعث ویرانی‌های گسترده شده و به تمامیت ارضی کشور تعرض کرده است. در دوران کاووس توجه چندانی به این موضوع نشده بود، اما کی خسرو برای پایان دادن به این بحران‌ها نبرد با تورانیان را در اولویت قرار می‌دهد. امنیت بخشیدن به مرزهای ایران با توران یکی از اصلی‌ترین دغدغه‌های شاهان ایران در دوره‌های گوناگون بوده است. از این‌رو، کی خسرو که انگیزه‌ای شخصی دارد، با برجسته کردن بحران‌های همه خستگانند از افراسیاب
 نخستین جگرخسته او منم
 دگر چون نیا شاه آزادمرد
 به ایران زن و مرد ازو با خروش
 کنون گر همه ویژه یار منید
 به کین پدر بست خواهم میان
 اگر همگان رای جنگ آورید
 مرا این سخن بیش بیرون شود

هر آن خون که آید به کین ریخته
 اگر کشته آید کسی زین سپاه
 چه گوید و این را چه پاسخ دهید
 بدانند و بر بد شده پیش دست

گنهکار او یست و او یخته
 بهشت بلندش بود جایگاه
 همه بکسره رای فرخ نهید
 مکافات این بد نشاید نشست

[۵۰]

می ماند. سپس در یکی از شبها به همراه گروهی به بالای کوهی می رود و پس از انجام آیین های مذهبی از دیده ها نهان می شود و ارتباط خود را با عالم ناسوت قطع می کند.

کی نامور پیش چشمه خمید
 همی خواند اندر نهان زند و اُست
 که باشید پدرود تا جاودان
 نبینید ز آن پس مرا جز به خواب

[۵۱]

است، حتی جنگ و صلحشان نیز بیانگر جنبه های معنوی و آرمانی آنان است. معنویت و خدا محوری در سراسر وجودشان موج می زند. آیین شهریاری او بر اساس دین و داد و خرد بنا نهاده شده است؛ شاهان او نیز با ویژگی های برتر و اهورایی با وظایف سنگین همچون فره، نژاد، بندگی و نیایش، امنیت، آبادانی، مردم داری و درویش نوازی، داوروزی، دانش دوستی، خردمندی، هنر و مانند آن توصیف شده است. فردوسی «دولت و سیاست» را همچون دین و دولت مکمل قوانین شهریاری دانسته است؛ سیاست داخلی و سیاست خارجی و روابط بین الملل، جز اساسی ترین محورهای حکومتی است که بی آن بی نظمی در تمام زمینه های خودنمایی خواهد کرد. اندیشه های درست سیاسی یک حاکم را از نوع روابط خارجی او می توان دریافت. اندیشه های سیاسی، مدیریتی اقتصادی حاکمان، ضامن دوام و استحکام یا نابودی دولت حکومت است و سرانجام حاکمان، برای برقراری تمام زمینه های فوق مستلزم فراگیری آیین نامه نگاری و آداب سفیری می باشند. برای برقراری روابط داخلی و

طبق روایت فردوسی، کی خسرو پس از شکست افراسیاب نسبت به قدرت و کشورداری بی تفاوت می شود و تمایل خود را به این کار از دست می دهد و به خودسازی و خلوت گزینی مشغول می شود. تلاش رستم و اطرافیان نیز، برای منصرف کردن کی خسرو بی نتیجه چو بهری ز تیره شب اندر چمید
 بدان آب روشن سر و تن بشست
 چنین گفت با نامور بخردان
 کون چون برآرد سنان آفتاب

از نظر فردوسی، شهریاری و آیین کشورداری قوانین ویژه ی خود را داراست؛ هر فرمانروایی که ادعای حاکمیت بر مردم و اصلاح امور را دارد باید متصف به این اوصاف حسنه باشد. فردوسی اساسا شهریاری را از جانب آدمیان و زمینیان نمی داند بلکه آن را خدایی و آسمانی می شمارد به همین دلیل پادشاهان خوب را پادشاهانی اهورایی و خدایی با اندیشه ی درست الهی و شاهان بد را پادشاهانی اهریمنی با اندیشه های شیطانی به شمار می آورد؛ فره ایزدی را نیز به گروه اول می بخشد. داد و دهش نیز یکی از ویژگی های مهم شهریاری است. شهریاری که آیین داد و دهش را به خوی می داند و اجرا می کند، شهریاری دین ورز و دین خواه است. بنابراین فردوسی «دین و دولت» را در کنار هم و توأمان می داند نه در ستیز با یکدیگر؛ حتی برخی شاهان را با صفت «موبدی» و «شهریاری» توصیف می کند؛ شاهانی نیز که از این صفات بی بهره اند مستحق تباهی و نابودی هستند. شاهانی که دین و دولت را در کنار هم می خواهند هم کارکردهای آنان بر اساس آیین شهریاری پاک و راستین بنا نهاده شده

خارجی ناگزیر از داشتن دبیر و سفیر بوده‌اند. دبیران و سفیران در واقع پیام‌رسانان اندیشه‌های آشکار و نهان شاهان، به شیوه مکتوب و زبانی بوده‌اند، آنان قلم و زبان شاه بوده‌اند و در تمام شرایط بررسی موارد یاد شده هر یک نیاز به نوشتاری جداگانه است و از مجال این مقاله خارج است [۵۲].

نتیجه‌گیری

با سخن شاهان و رسمیت یافتن تاج و تخت، قدرت و حکومت مفهومی با زیر مجموعه‌های بسیار گسترده و عمیق می‌یابند. قدرت، چون ثروت یکسره از مقوله‌ی بدی‌ها نیست تا بتوان به آسانی درباره‌ی آن حکم کرد؛ فریدون بی‌توسل به قدرت نمی‌تواند ضحاک را در بند کند. کی‌خسرو، بی‌اریکه‌ی قدرت نمی‌تواند داد بگسترد و حق ستمکش را از ستمگر بستاند. آیین‌های بی‌قدرت اگر ستمی نکرده‌اند باری مصدر خدمتی نیز نبوده‌اند. گشتاسب نمونه انسانی است که دیو قدرت از او هیچ چیز اهورایی باقی نگذاشته است. وی تنها به حفظ قدرت می‌اندیشد و بس. قدرت برای او وسیله نیست، هدف است و از این راه هدف، طبیعی‌ترین و مقدس‌ترین مواهب اهورایی مهر فرزندی را قربانی می‌کند. گشتاسب چنان در لذت قدرت غرق است که با یک دام هم فرزند را می‌کشد و هم گستراننده‌ی معنویت را [۵۳]. از آنچه گذشت به نیکی نمایان است که شاهنامه را نباید با نگاه سطحی و تنها با عنوان «نامه شاهان» نگریست بلکه در شاهنامه شیوه زندگی و چگونه زیستن و نیک زیستن و نیکنام مردن دغدغه‌ی پهلوانان و قهرمانان است. در شاهنامه فرمانروایان آزاد نیستند هرگونه خواستند زندگی کنند و کشورداری فرمانروایی اصولی دارد؛ از این جهت است که در نامگذاری شاهنامه وجه تسمیه آن نیز باید ژرف‌تر نگریست و دچار سطحی نگری نشد. دکتر حمیدیان پیرامون علت نامگذاری کتاب به شاهنامه بر این باور است که: فردوسی خود پهلوان منش است و

شاهنامه در حقیقت پهلوان نامه، صفات پهلوانان، راستی، آزادی بخردی و بیداد ستیزی است و تاریخ قوم خود را نیز از دید پهلوانان راستین مثل رستم می‌بیند. شاهنامه، برخلاف اندیشه برخی که برچسب شاه دوستی را در سراسر شاهنامه به پیشانی فردوسی می‌چسبانند، نامه شاهان نیست، شاه نامه‌ها است [۵۴]. در این پژوهش، شخصیت کی‌خسرو در شاهنامه فردوسی براساس آرا سلیگمن در حوزه روان‌شناسی مثبت‌نگر، کاویده شده است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که کی‌خسرو به غایت از عنصر خرد در کنش‌های سیاسی خویش بهره‌برداری کرده و از این طریق بر کیفیت پادشاهی خود افزوده است. همچنین، دیگران او را صاحب خرد دانسته و همواره برای وی حرمت خاصی قائل بوده‌اند که در این بین، گفتگوهای کی‌خسرو و رستم داستان برجسته‌تر می‌نماید. کی‌خسرو یکی از دلیرترین شاهان ایران‌شهر است. او همواره در صحنه‌های نبرد حضور داشته و در بزنگاه‌های حساس به‌جای آنکه خود را دور نگاه دارد، همراه با سپاهیان با دشمن تورانی به مبارزه پرداخته است. نبرد تن به تن او با شیده و کشتن افراسیاب از آن جمله است. عدالت و دادگری یکی از اصلی‌ترین شاخصه‌های کشورداری کی‌خسرو است. او پس از رسیدن به قدرت، با شناسایی نقاط ضعف پادشاهی نیای خود، در پی رفع آن برمی‌آید. از جمله اینکه در سایه دادگری، سطح رفاهی مردم را ارتقا می‌بخشد و با انجام اقدامات خرد و کلان، میزان رضایت عمومی مردم را افزایش می‌دهد و امید به زندگی را در آنان احیا می‌کند. نمود دیگر عدالت‌ورزی کی‌خسرو در برخورد با تورانیان دیده می‌شود. او به سپاهیان خود فرمان می‌دهد تا با دشمن تسلیم‌شده از روی نیکویی برخورد کنند و از هرگونه تعدی، تجاوز و چپاول بپرهیزند. موضوع دیگر، انسانیت است. در ساختار فکری کی‌خسرو، انسان مقام و شان ویژه‌ای دارد. شاه کیانی که خود را از نیروهای اهورایی می‌داند، سعی دارد انسانیت را در همه شرایط محترم بشمارد و مخالفان این طرز تفکر را از سر راه بردارد. همچنین،

۲. Kar, Alan. Positive Psychology of Happy Science and Human Strengths. Translated by Hassan Pasha Sharifi, Jafar Najafi Zand. Tehran: Sokhn, ۴۶, ۲۰۰۶. [In Persian]
۳. Rawls, John. Justice as Fairness: A Restatement. Cambridge: Harvard University Press, ۱۱۸, ۲۰۰۱.
۴. Seligman, Martin. Positive Psychology in the Service of Lasting Satisfaction. Translated by Mustafa Tabrizi et al, Tehran: Dayreh, ۱۴, ۲۰۰۹. [In Persian]
۵. Hamidian, Saeed. Introducing Ferdowsi's Thought and Art. Tehran: Markaz, ۶۵-۷۰, ۱۹۹۳. [In Persian]
۶. Ghaemi, Farzad. Analysis of Keikhosrow's Story in Shahnameh Based on Mythological Criticism. LIRE, ۷ (۲۷), ۷۷-۱۰۰, ۲۰۱۰. [In Persian]
۷. Emami, Nasrolah, Rokni, Azarmidokht. Analysis of the Myths of Ki Khosro, Gershasb and Jamshid on the basis of Jung's opinions. Persian literature, ۲(۱), ۱-۱۲, ۱۳۹۱. [In Persian]
doi: ۱۰.۲۲۰۵۹/jpl.۲۰۱۲.۲۹۸۷۹.
۸. Rahimi, Abolghasem, Shirdel, Zahra. The Transition Rite of Zaal, Fereidun, and Keikhosrow, and the Rite of Learning Apothecary and Witchcraft. Journal of Iranian Studies, ۱۲(۲۴), ۱۵۳-۱۷۴, ۲۰۱۳. [In Persian]
doi: ۱۰.۲۲۱۰۳/jis.۲۰۱۳.۸۰۰
۹. Davdeniya Nasrin, Siraj Khorrami Nasser, Julazade Esmaili Ali Akbar. Criticism of Ki Khosrow's character based on Abraham Maslow's theory. Heroic Literature Quarterly. ۱ (۲), ۲۵-۴۶, ۲۰۱۴. [In Persian]
۱۰. Royani, Vahid. The Ancient Model of Ki Khosrow's Great War. Journal of

خویشنداری‌های کی‌خسرو در برخورد با غیرنظامیان توراتی و همین‌طور، سربازان توراتی که تسلیم شده‌اند، درخور توجه و کم‌نظیر است. او در بزنگاه‌های مهم که از قدرت کافی برای نابودی این افراد برخوردار است، با نیکویی و از روی انسانیت برخورد می‌کند تا نشان دهد که هدف او از جنگ با توران، کینه‌جویی صرف نبوده است. آخرین شاخصه مرتبط با شخصیت کی‌خسرو، تعالی‌جویی اوست. نگاهی به کلیت زندگی این شاه بیانگر این مهم است که او همواره رو به سوی رشد و شکوفایی داشته است. کی‌خسرو راهبر دینی و معنوی ایرانیان بوده است. بخشی از حیات او در آتشکده‌ها سپری شده و همواره برای برتری نیروهای اهورایی کوشیده است. او پس از کشتن افراسیاب، دچار تغییراتی فکری و شخصیتی می‌شود و مدتی را در انزوا و خلوت می‌گذراند و از قدرت سیاسی به‌طور کامل دوری می‌گزیند. در ادامه، بررفتن خویش از این دنیای فانی را پیش‌بینی می‌کند و در نهایت، ناپدید می‌شود. این موضوع را می‌توان نمادی از عدم تعلق خاطر شاه کیانی به دنیای فانی و تمایل وی برای پیوستن به عالم معنا دانست. در مجموع، شخصیت کی‌خسرو با عنایت به شش مولفه مورد نظر سلیگمن، مثبت‌نگر و خود شکوفاست و باید او را یکی از انسان‌های برتر به شمار آورد.

تشکر و قدردانی: موردی توسط نویسنده گزارش

نشده است.

تائیدیه‌های اخلاقی، نعارض منافع: موردی

توسط نویسنده گزارش نشده است.

سهم نویسندگان منابع مالی / حمایت‌ها:

موردی توسط نویسنده گزارش نشده است.

References

۱. Hamidian, Saeed. Introducing Ferdowsi's Thought and Art. Tehran: Markaz, ۴۶, ۶۵-۷۰, ۱۹۹۳. [In Persian]

- Quarterly, ۴۰(۳), ۲۱-۴۰, ۲۰۱۰ Sep ۲۳. [In Persian]
۲۰. Madani, Mehdi. Ferdowsi's Shahnameh and the Glory of the Hero. Tehran: Soroush, ۱۲۹, ۱۹۹۱.
۲۱. Ferdowsi, Abulqasem. Shahnameh, Through the Efforts of Jalal Khaleghi Mutlaq. New York: Mazda. Vol. ۴, ۸۷, ۱۹۹۰. [In Persian]
۲۲. Seligman, Martin. From Pessimism to Optimism; How to Transform Our Mind and Life. Translated by Mehdi Garache Daghi, Tehran: Pikan, ۲۶۲, ۲۰۱۶. [In Persian]
۲۳. Ferdowsi, Abulqasem. Shahnameh, Through the Efforts of Jalal Khaleghi Mutlaq. New York: Mazda. Vol. ۳, ۳۵۸-۳۵۹, ۱۹۹۰. [In Persian]
۲۴. Rawls, John. Justice as Fairness: A Restatement. Cambridge: Harvard University Press, ۱۱۱-۱۱۲, ۲۰۰۱.
۲۵. Rawls, John. Justice as Fairness: A Restatement. Cambridge: Harvard University Press, ۱۱۹, ۲۰۰۱.
۲۶. Kar, Alan. Positive Psychology of Happy Science and Human Strengths. Translated by Hassan Pasha Sharifi, Jafar Najafi Zand. Tehran: Sokhn, ۱۲۹, ۲۰۰۶. [In Persian]
۲۷. Royani, Vahid. The Ancient Model of Ki Khosrow's Great War. Journal of Critical Studies of Literature, Year ۱, No. ۱, ۳۴۰, ۲۰۱۳. [In Persian]
۲۸. Kazemi, Akhtar. Ideal Human Beings from the Perspective of Shahnameh. Tehran: Samir's Manshoor, ۱۵۳, ۲۰۱۴. [In Persian]
۲۹. Eslami Nadushan, Mohammad Ali. Life and Death of Hero's in Shahnameh. ۲nd edition, Tehran: Ibn Sina, ۲۶, ۱۹۹۱. [In Persian]
۳۰. Seligman, Martin. Positive Psychology in the Service of Lasting Satisfaction. Translated by Mustafa Critical Studies of Literature, Year ۱, No. ۱, ۶۴-۸۹, ۲۰۱۳. [In Persian]
۱۱. Turkmani, Vajihe and Niromand, Samaneh. Analysis of Siavash's Personality with Seligman's Positive Thinking Theory. Persian Language and Literature Quarterly, Vol. ۱۵, No. ۱۹, ۱-۱۳, ۲۰۱۸. [In Persian]
۱۲. Seligman, Martin. Learned Optimism. Translated by Gurban Ali Khodayi, Hamadan: Rayin, ۳۸, ۲۰۱۲. [In Persian]
۱۳. Seligman, Martin. From Pessimism to Optimism; How to Transform Our Mind and Life. Translated by Mehdi Garache Daghi, Tehran: Pikan, ۱۱۹, ۲۰۱۶. [In Persian]
۱۴. Hamidian, Saeed. Introducing Ferdowsi's Thought and Art. Tehran: Markaz, ۱۳۱-۱۳۲, ۱۹۹۳. [In Persian]
۱۵. Seligman, Martin. Positive Psychology in the Service of Lasting Satisfaction. Translated by Mustafa Tabrizi et al, Tehran: Dayreh, ۴۴-۴۵, ۲۰۰۹. [In Persian]
۱۶. Seligman, Martin. Positive Psychology in the Service of Lasting Satisfaction. Translated by Mustafa Tabrizi et al, Tehran: Dayreh, ۴۹, ۲۰۰۹. [In Persian]
۱۷. Seligman, Martin. Positive Psychology in the Service of Lasting Satisfaction. Translated by Mustafa Tabrizi et al, Tehran: Dayreh, ۱۶۸-۱۶۹, ۲۰۰۹. [In Persian]
۱۸. Pirani, Mansour. Looking at Hafez's Poetry with Martin Seligman's Positive Psychology Approach. ۷th Persian Language and Literature Conference, Hormozgan: Hormozgan University, ۳۳۸-۳۵۷, ۲۰۱۲. [In Persian]
۱۹. Ahmadi, H, Hasani, M. Political Wisdom In Ferdowsi Shahnameh Principals and Structures. Political

- Tabrizi et al, Tehran: Dayreh, ۲۰۶-۲۷, ۲۰۰۹. [In Persian]
۴۱. Hamidian, Saeed. Introducing Ferdowsi's Thought and Art. Tehran: Markaz, ۸۸-۸۹, ۱۹۹۳. [In Persian]
۴۲. Seligman, Martin. From Pessimism to Optimism; How to Transform Our Mind and Life. Translated by Mehdi Garache Daghi, Tehran: Pikan, ۲۸-۲۹, ۲۰۱۶. [In Persian]
۴۳. Seligman, Martin. From Pessimism to Optimism; How to Transform Our Mind and Life. Translated by Mehdi Garache Daghi, Tehran: Pikan, ۷۹-۸۰, ۲۰۱۶. [In Persian]
۴۴. Hamidian, Saeed. Introducing Ferdowsi's Thought and Art. Tehran: Markaz, ۲۰۳, ۱۹۹۳. [In Persian]
۴۵. Seligman, Martin. Positive Psychology in the Service of Lasting Satisfaction. Translated by Mustafa Tabrizi et al, Tehran: Dayreh, ۲۸۰, ۲۰۰۹. [In Persian]
۴۶. Seligman, Martin. From Pessimism to Optimism; How to Transform Our Mind and Life. Translated by Mehdi Garache Daghi, Tehran: Pikan, ۱۵۹-۱۶۰, ۲۰۱۶. [In Persian]
۴۷. Frankel, Victor Emil. Man in Search of Meaning. Translated by Nahhat Salehian and Mohin Milani, ۳۰th edition, Tehran: Darsa, ۱۲۷, ۲۰۱۴. [In Persian]
۴۸. Hamidian, Saeed. Introducing Ferdowsi's Thought and Art. Tehran: Markaz, ۵۷, ۱۹۹۳. [In Persian]
۴۹. Seligman, Martin. From Pessimism to Optimism; How to Transform Our Mind and Life. Translated by Mehdi Garache Daghi, Tehran: Pikan, ۹, ۲۰۱۶. [In Persian]
۵۰. Seligman, Martin. Positive Psychology in the Service of Lasting Satisfaction. Translated by Mustafa Tabrizi et al, Tehran: Dayreh, ۱۰, ۲۰۰۹. [In Persian]
- Tabrizi et al, Tehran: Dayreh, ۷-۹, ۲۰۰۹. [In Persian]
۳۱. Seligman, Martin. From Pessimism to Optimism; How to Transform Our Mind and Life. Translated by Mehdi Garache Daghi, Tehran: Pikan, ۲۰۶, ۲۰۱۶. [In Persian]
۳۲. Hamidian, Saeed. Introducing Ferdowsi's Thought and Art. Tehran: Markaz, ۷۷, ۱۹۹۳. [In Persian]
۳۳. Rawls, John. Justice as Fairness: A Restatement. Cambridge: Harvard University Press, ۲۲۸-۲۲۹, ۲۰۰۱.
۳۴. Aini Nasrin. Examination of the Semiotic Elements of Hope in Hafez's Sonnets on the Basis of Positive Psychology. Persian Language and Literature (Islamic Azad University, Sanandaj Branch), ۲۶(۸), ۲۷۹-۳۰۹, ۲۰۱۶ Jun ۲۱. [In Persian]
۳۵. JawanShir, FarajAllah. Justice Saga; A Discussion on the Political Content of Ferdowsi's Shahnameh. Tehran: Ferdowsi, ۱۱۲, ۲۰۱۳. [In Persian]
۳۶. Hamidian, Saeed. An Introduction to Ferdowsi's thought and art. Tehran: Mmarkaz, ۱۹۴, ۲۰۰۰. [In Persian]
۳۷. Rastgar Fasaee, Mansour. Figures in Mythology. Tehran: Research Institute for Humanities and Cultural Studies, ۳۴-۳۵, ۲۰۰۴. [In Persian]
۳۸. Seligman, Martin. Positive Psychology in the Service of Lasting Satisfaction. Translated by Mustafa Tabrizi et al, Tehran: Dayreh, ۹۸, ۲۰۰۹. [In Persian]
۳۹. Seligman, Martin. Positive Psychology in the Service of Lasting Satisfaction. Translated by Mustafa Tabrizi et al, Tehran: Dayreh, ۲۳, ۲۰۰۹. [In Persian]
۴۰. Seligman, Martin. Positive Psychology in the Service of Lasting Satisfaction. Translated by Mustafa

۵۳. Rahimi, Mostafa. The Tragedy of Power in Shahnameh. Tehran: Nilufar, ۱۱-۱۹, ۱۹۹۷. [In Persian]
۵۴. Hamidian, Saeed. Introducing Ferdowsi's Thought and Art. Tehran: Markaz, ۶۵-۷۰, ۱۹۹۳. [In Persian]
۵۱. Seligman, Martin. From Pessimism to Optimism; How to Transform Our Mind and Life. Translated by Mehdi Garache Daghi, Tehran: Pikan, ۳۶۷, ۲۰۱۶. [In Persian]
۵۲. Hamidian, Saeed. Introducing Ferdowsi's Thought and Art. Tehran: Markaz, ۶۵-۷۰, ۱۹۹۳. [In Persian]